

BİR KÜLTÜREL COĞRAFYA ÇALIŞMASI: İĞDIR'DA NEVRUZ

A Cultural Geography Study: Nauruz In Iğdir

Yrd.Doç.Dr. Mete ALIM*

ÖZET

Farklı coğrafyalarda yaşayan insanların kültür değerlerinden biri de Nevruz gibi bayramlardır. Nevruz, Türk toplulukları arasında binlerce yıldan beri bilinen, baharın gelişi ve tabiatın yeniden canlanmasını ifade eden geleneksel bir kutlamadır. Nevruz'un bayram olarak kutlandığı yerlerden biri de Iğdir'dir. Son zamanlarda özellikle kitle iletişim araçları ve küreselleşmenin bir sonucu olarak Nevruz Bayramı'nın önemini yitirdiği ve bazı çevreler tarafından da istismar edildiği gözlenmektedir. Oysa bu zenginlikler beraberliğin bir göstergesi ve evrensel zenginlik unsurları olarak yaşatılmaya çalışılmalıdır.

Bu çalışmada, insan çevre etkileşimine örnek olabilecek Nevruz'un önemi ve Iğdir'da nasıl kutlandığı üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Araştırma, büyük oranda sahada yapılan gözlemlere ve mülakatlara dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kültürel coğrafya, Iğdir, Nevruz, Bayram

ABSTRACT

One of the cultural values of the people living in different geographies is the festivals such as Nauruz. Nauruz, which has been celebrated in Turk societies for thousands of years, is a traditional celebration that expresses the arrival of the spring and reviving of nature. One of the places where Nauruz is celebrated as a festival is Iğdir. Recently, especially as a result of mass communication devices and globalization, Nauruz Festival is observed to be exploited by some of them and lost its significance. However, these richnesses should be made to live as the symbol of cooperation and values of universal richness.

In this study, we stressed on the prominence and how it is celebrated in Iğdir, as one of the examples of the interaction between human an environment. The research on depends mainly on the observations on the field and interviews.

Key Words: Cultural geography, Iğdir, nauruz, feast

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi A.B.D., Erzurum, e-mail.metealim@atauni.edu.tr

1. GİRİŞ

Milletleri meydana getiren temel unsurlardan birisi de kültür dediğimiz maddi ve manevi değerlerdir. Dil, örf ve adetler, inançlar, sanat ile edebiyat bir toplumun geçmiş yüzyıllardan alıp getirdiği sosyal unsurlardır. Bu bakımdan kültürel unsurlar milletlerin en önemli var oluş nedenlerindedir (Çay, 1993:1). Milli veya dini bakımdan önemli olan ve kutlanan günler olan bayramlar Türk kültüründe kırgınlıkların sonlandırıldığı dostluk ve sevgi günleri olarak kabul edilir. Bayramların genellikle dini ve milli bir inanış veya doğanın çeşitli güçleri ile ilişkilendirildiği görülür. Ortaya çıkma nedenleri farklı olsa da bayramlara zamanla dini bir mahiyet kazandırılarak, gelenek olarak toplumdaki yerlerinin sağlamlaştırıldığı dikkat çeker. Örneğin, *Paskalya Bayramı* eskiden kışın ölüp ilkbaharda dirilen tabiat için yapılan bir bayramdı. Hıristiyanlık inancıyla bu gelenek kaynaştırılmış ve *İsa'nın ölüp dirildiği gün* şeklinde dini bir bayram karakterine bürünmüştür. İranlılarda da *Mihriğan/Mihricân* ve *Nevruz* Türklerde *Hıdır-nebi* ile *Ergenekon/Nevruz* bu şekilde mahiyet değiştirmiş geleneklerdir (Çay, 1993:43).

Nevruz'un da İslamiyet'ten sonra bir takım dini motiflerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Dünyanın ve insanın Nevruz'da yaratıldığı, yıldızların burçlarına Nevruz'da dağıtıldığı, Türklerin Ergenekon'dan Nevruz'da çıktığı ve Nuh peygamberin tufandan sonra o gün yere ayak bastığı gibi (Güzel, 1996:168–170).

Bu çalışmada, insan çevre etkileşimini yorumlamada bir alternatif olarak değerlendirilen kültürel coğrafya (Arı-Köse, 2005) açısından Nevruz Bayramı'nın önemi ve Iğdır'da nasıl kutlandığı üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu temel amaç çerçevesinde, Nevruz nasıl ortaya çıkmıştır? Nerelerde kutlanmaktadır? Kutlamalarda hangi ortak motifler dikkat çekmektedir? ve Iğdır ilindeki Nevruz gelenekleri nelerdir? sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın teorik kısmı, ilgili literatür taranarak oluşturulmuştur. Iğdır'daki Nevruz geleneklerinden söz edilen bölüm ise büyük oranda sahada yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Ayrıca, geçmişteki Nevruz kutlamaları ile ilgili bilgiler yaşlılarla yapılan mülakatlardan elde edilmiştir.

2. DÜNDEN BUGÜNE NEVRUZ

Doğal çevre ve insan etkileşimi hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu etkileşimin en güzel yansımalarından biri de, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan Nevruz'dur. Nevruz temelde doğanın baharda yeniden canlanmasının insan üzerindeki önemini bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve yüz yıldır varlığını koruya gelmiş en eski bayramlardan biridir.

Değişik coğrafyalardaki insan topluluklarının farklılıkları, yarattıkları kültürlerde kendini göstermektedir. Kültürel unsurların değişime karşı oldukça dirençli oldukları da bilinmektedir. Örneğin, Nevruz bir Avrasya gerçeğidir ve Türk topluluklarının çok önem verdikleri ortak kültürel değerlerden biridir. 1920'lerden 1990 yılına kadar Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan Türk toplulukları arasında bile kültürel baskı ve kısıtlamalara

rağmen yaşatılmıştır. 1990 yılından itibaren ise bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerde ve bazı özerk Türk topluluklarında milli bayram olarak ilan edilmiştir. Nevruz'un farklı derecelerde kutlandığı, en azından bilindiği alan, Sibiry'a'dan başlayarak Asya ortalarına, Saha (Yakut) Bölgesi'nden Avrupa'da Balkanlara kadar uzanan çok geniş bir coğrafyadır. Bu bölge içinde İran'da farklı mitolojik temellere dayandırılrsa da, uygulamada birçok benzerlik dikkat çekmektedir (Tekin, 1999:332-333). Hatta bazı kaynaklarda Kuzey yarıkürenin bayramı olarak ifade edilmektedir.

Baharın gelişi, tabiatın yenilenmesi ve canlanması ile ilgili olarak her çağda Nevruz törenlerine benzer inanç ve törenlere rastlanmaktadır. Türkler arasında baharın gelişi ve kurtuluş sembolü olarak kutlanan Nevruz, ırk, kültür ve dil bakımından Türklerin yayılmış olduğu alanlarda karanlık dönemlerden itibaren kutlanmaya devam edilmektedir. O dönemlerde atlı-göçebe bir hayat yaşayan Türklerin, bitkilerin ve suyun önemini dikkate alarak baharın geldiği kabul edilen o günü bayram olarak kutlamaları doğaldır (Güzel, 1996:168).

Eski Türklerle İranlıların *yılbaşı* olarak kabul ettikleri gün, Farsça bir kelime olan *Nevruz* terimiyle ifade edilir. Kelime anlamı bakımından *Yeni Gün* anlamına gelmektedir. Bugün güneşin Koç burcuna girdiği gün olup, Miladî 22 Mart'a Rumî 9 Mart'a rastlamaktadır (Sami,1917:1474-Akt.Çay, 1993). Araplara İranlılardan geçen bu gelenek, başta On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde görüldüğü üzere Türklerde de çok eskiden beri bilinmekte ve kutlanmaktadır (Çay, 1993:5).

Asya'dan Avrupa'ya Müslüman, Hıristiyan, Budist, Şamanist Türklerde kutlanan Nevruz Bayramı, Ergenekon, Yeni Gün, Yılbaşı, Bahar Bayramı, Mart Dokuzu, Sultan Nevruz gibi adlarla da bilinmektedir. Yeni Gün ve Yıl Başı tabirleri ilk defa Kaşgarlı'nın Divan-ı Lügati-t Türk eserinde geçen Rumî ve Miladî takvimler arasındaki 13 günlük farkla eskiden 9 Martta kutlanan bu bayramın halk arasında *Mart Dokuzu* olarak bilinmesinin sebebidir. *Sultan Nevruz* ve *Nevruz-i Sultani* tabirleri ise Osmanlı sultanlarının bayram günü halkın arasında karışarak onlarla bayramlaşmaları ile ilgilidir (Pirverdioğlu,1999:259).

Değişik bölgelerde yaşayan Türklerin Nevruz gelenekleri de çeşitlilik göstermektedir. Pirverdioğlu (1999:260-261) bu geleneklerin ortak özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- 1.Hazırlık: Genel temizlik, elbise, şeker, benzeri yiyeceklerin temini.
- 2.Bayram Yemeği: Aile yemeği veya toplu ziyafetler şeklinde yapılan bayram yemekleri.
- 3.Mezarlık Ziyaretleri: Kabristanların temizlenip düzenlenmeleri, ziyareti ve dualar okunması.
- 4.Akraba ve Eş-dost Ziyaretleri: Küskünlerin barışması ve düşmanlıkların bitirilmesi etkinlikleri.
- 5.Eğlenceler: Çeşitli yarışlar, müzik, cambazlık ve sihirbazlık gösterileri.

6. Kır Gezileri: Anadolu'da daha çok Hıdrellez bayramına kaydığı görülmektedir.

7. Edebi Pratikler: Hikâye, destan, şiir (Nevruziyeler) söyleme gelenekleri.

8. Zanaatla İlgili Pratikler: Tarım ve hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin başlamasının kutlanması.

9. Yardımlaşma: Fakirlere, kimsesizlere, hastalara yardımların yapılması, sevgi ve şefkat gösterilmesi etkinlikleri.

Nevruz'un Cumhuriyetin ilk yıllarında resmi bayram olarak kutlandığı görülmektedir. 1926 yılında Miladî takvimin kabulüyle Nevruz yılbaşı olmaktan çıkmış, fakat mart ayı uzun süre ülkede mali yılbaşı olarak varlığını korumuştur (Öztürk, 1988:10).

Çoğu yerde unutulmasına ve bazı çevreler tarafından istismar edilmesine rağmen Nevruz, bazı yörelerimizde gerçek bir bayram özelliğini korumaktadır. Özellikle ülkemizin doğu ve güneydoğusunda, Toros Türkmenlerinde, Tahtacı Türkmenlerinde ve Alevi-Bektaşî Türk topluluklarında kutlanmaya devam edilmektedir. Araştırmalara göre, Nevruz Bayramı Iğdır, Kars, Konya, Sivas, Kastamonu, Kahramanmaraş, Tunceli, Gaziantep, Kırıkkale, Çorum, Edirne, Bilecik, Kırklareli, Yozgat, Manisa ve İstanbul illerinde yüzyıllardır gerçek bir bayram olarak kutlanmaktadır (Tekin, 1999:335).

3. IĞDIR'DA NEVRUZ GELENEKLERİ

Doğu Anadolu Bölgesinin Erzurum-Kars Bölümü'nde, Ermenistan, Nahçıvan ve İran sınırları kavşağında bulunan Iğdır'ın kuzey ve kuzeydoğusunda Ermenistan; doğu ve güneydoğusunda İran bulunmaktadır. Anadolu'nun Türk Cumhuriyetlerine açılan kapısı konumundaki Iğdır, Nevruz'un tam bir bayram olarak kutlanmakta olduğu yerlerin başında gelmektedir. Ayrıca, yöreden göç edenler İstanbul gibi büyük kentlerde Nevruz Bayramı'nı gelenekleriyle kutlamaya devam etmektedirler.

Yörede Nevruz hazırlıkları bir ay kadar önceden başlar ve 20–21 mart günleri bayram olarak kutlanır. Çevre temizliği yapılır, evler tadilatın geçirilir ve boyanır. Baharın bir an önce gelmesini arzulayan halk tabaklar içinde buğday çimlendirir. Yörede *semeni* adı verilen bu yeşilliklerin bereket getireceğine inanılır ve baharın sembolü olarak kabul edilir (Fotoğraf 1). Semeniden geçmişte helva da yapılırken bu gelenek büyük ölçüde unutulmuştur. Iğdır yöresinde Nevruz ile bütünleşmiş ve bayram süresince icra edilen diğer bazı gelenekler ise şunlardır:

1. Çocuk bayramı
2. Alav-alav
3. Kosa-kosa
4. Mendil atma (Bacadan şal atmak)
5. Kulak asma (Kapı dinleme)
6. Kabir üstü (Ölü bayramı)
7. Yedilevin (Yedi çeşit)
8. İğne-iğne (Su falı)
9. Koç-honça
10. Su serpme

Fotoğraf 1. Yörede bereket getireceğine inanılan semeni

3.1. Çocuk Bayramı (Bayram Çalık-Yumurta Dövüştürme):

20 mart günü yörede çocuk bayramı olarak kutlanır. O gün çocuklar büyüklerin ellerini öperek harçlık alır. Ayrıca, ellerinde torbalarla kapı kapı dolaşıp bayram için boyanmış yumurta ve çerez toplarlar. Bu çerçevede bir gün önceden yumurtalar soğan kabuğu ve saman sapları ile su dolu bir tencerede kaynatılır. Böylece yumurtalar hem pişirilmiş hem de kırmızıya yakın bir renge boyanmış olur. Bu yumurtalar çocuklara verilir. Ayrıca yumurta tokuşturma etkinliği yapılır. Kazanan taraf kırdığı yumurtanın da sahibi olur (Fotoğraf 2).

3.2. Alav-alav:

Çarşamba adetleri olarak da bilinir. Bunlardan özellikle bayramdan önceki salı gününü çarşambaya bağlayan geceye “Ahir Çarşamba” adı verilir. O gece evlerin bahçelerinde ve sokaklarda ateşler yakılır. İnsanlar, bu ateşin üzerinden “*ağrılığım uğurluğum dökülsün bu odun üstüne*” diyerek atladıklarında bütün ağrı, acı ve hastalıklarının ateşe dökülerek sona ereceğine inanırlar (Fotoğraf 3).

3.3. Kosa-kosa:

Nevruz’da yörede oynanan bir orta oyunu olup, Nevruz’un habercisi olarak kabul edilir. Özellikle çocuklar bu ilginç oyundan korkarlar. Kosa, boynunda çingirak olan, un ve boyalarla çirkinleştirilip gülünç hale getirilen bir kişidir. Gelin gibi giydirilen genç ise baharı temsil eder. Oyun çeşitli maniler eşliğinde oynanır. Oyunun sonunda kışı, soğuğu, karı ve sıkıntıları temsil eden kosa ölür. Baharı temsil eden gelin ise hayatta kalır. Oyun hangi evin önünde oynanmış ise, ev sahibi tarafından oyuna katılanlar çeşitli hediyelerle ödüllendirilir.

Fotoğraf 2. Iğdır valisi Nevruz'da çocuklarla yumurta tokuştururken (<http://www.igdir.gov.tr>)

Fotoğraf 3. Iğdır valisi Nevruz'da ateşin üzerinden atlarken (alav-alav) (<http://www.igdir.gov.tr>)

3.4. Mendil Atma (Desmal Atma):

Eski köy evlerinin damında *baca* adı verilen birer pencere olurdu. Bayram arifesinde gençler evin damına çıkar ve ipin ucuna bağlanmış mendilini evin içine atardı. Ev halkı tarafından bu mendilin içine çeşitli hediyeler konurdu. Mendil tanınır ve kişi tahmin edilirse daha kıymetli hediyeler konurdu. Bugün büyük ölçüde terk edilmiş olsa da eskiden nişanlı gençler mendillerine hediye koyarak içeri atarlardı. Bugün evlerde bacalar olmasa da kapı veya pencereden mendil atılarak gelenek devam ettirilmektedir.

3.5. Kulak Asma (Kulak Falı-Kapı Dinleme):

Evlerin kapı ve pencerelerinden (genelde yakın akrabaların) gizlice içeride ne konuşulduğu dinlenir. Özellikle evlenecek yaşta gençler bu etkinliğe katılır. Duyduklarını planlarıyla ilişkilendirmeye ve yorumlar yapmaya çalışırlar. Duyulacak güzel sözler dileklerin gerçekleşeceği, kötü sözler ise gerçekleşmeyeceği şeklinde yorumlanır. Bunun için o gece herkes evinde güzel şeyler konuşmaya gayret eder.

3.6. Kabir Üstü (Ölü Bayramı):

Öncelikle mezarlıklar temizlenip düzenlenir. Yöre halkı yakınlarının mezarlarını tadilattan geçirir ve yeni ölenlerin mezarları yapılır. Nevruz Bayramı'ndan önceki salı ve perşembe günleri ise, mezarlıklar ziyaret edilerek dualar okunur.

3.7. Yedi Levin (Yedi Çeşit).

Nevruz Bayramı'nda yedi çeşit çerez ve meyveden oluşan bir sofrada hazırlanır. Kuru üzüm, kuru incir, fındık, fıstık, ceviz, lokum ve boyanmış yumurta sofrada mutlaka bulunur. Tabii ki çeşit sayısını ailenin ekonomik durumu belirler. Tüm ailenin bu sofrada bulunması önemlidir. O anda evde olmayan veya uzakta olan aile fertlerinin payı ise ayrılır ve ona gönderilir. Böylece aile üyesinin unutulmadığı mesajı verilmiş olur.

3.8. İğne-İğne (Su Falı):

Yılın son çarşamba günü akşamında yine evlilik çağındaki gençler için su falı bakılır. Genişçe bir kabın içine su doldurulur. İki dikiş iğnesine pamuk sarılıp karıştırılan suya bırakılır. Eğer bu iki iğne suda birleşirse, dilek tutulan gençlerin kavuşup evlenecekleri yorumu yapılır.

3.9. Koç-Honça:

Bayramda nişanlı kızlar da unutulmaz. Erkek tarafı bayramda hediyelerle süslenmiş bir koçu kız tarafına hediye olarak götürür. Erkek tarafının yakın akrabaları da hediyelerini koça takarlar. Ayrıca, gelinin *yedi levin* payı da yine çeşitli hediyelerle birlikte bir tepside kız tarafına gönderilir.

3.10. Su Serpme:

Su serpme, suyun önemi ve kutsallığına vurgu yapılan bir gelenektir. Yılın son salı günü çocuklar su dolu kaplarla binaların çatılarında ve bahçe duvarlarında saklanırlar. Sokaktan geçenleri ellerindeki sularla ıslatırlar.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bayramlar, insan topluluklarını birbirine bağlayan milletlerin en önemli kültür değerlerinden biridir. Bu tür değerlerin korunması milletlerin varlığını devam ettirmesi açısından önemlidir.

Nevruz binlerce yıldan beri Türk toplulukları arasında baharın geldiği ve tabiatın canlanmaya başladığı gün olarak çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır. Bu etkinlikler topluluklar arasında bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak, ateş yakma, yumurta tokuşturma, semeni, ölü bayramı gibi ortak etkinlikler dikkat çekmektedir.

Her toplumun böyle özel günleri vardır. Nevruz, binlerce yıldan beri kutlanan bir bayramdır. Geçmişte bu güne göre insan için daha önemli olan çevre etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan Nevruz, daha sonra dini bir takım motiflerle önemini arttırmıştır. Ancak, değişen koşullar ve küreselleşmenin bir sonucu olarak bir çok yerde önemini kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca bir propaganda aracı olarak istismar edilmesi de Nevruz'a zarar vermektedir. Bu üzüntü verici durum sebebiyle, bu kültürel değer her zamankinden daha iyi araştırılması, anlatılması, yaşanması ve yaşatılması gerekmektedir. Hatta, bazı Türk Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi milli bayram ilan edilerek sahip çıkılmalıdır.

Nevruz'un gerçek anlamda bayram olarak binlerce yıldan beri kutlandığı yerlerden birisi de Iğdir ilidir. Yöre halkı bazı sorunlara rağmen bayram olarak *Nevruz'a* sahip çıkmaya ve bu değeri yaşatmaya devam etmekte olup, her yıl devlet büyüklerinin de katılımıyla kutlamalar yapılmaktadır. Ancak bu kutlamalar pek bilinmemektedir. Basın ve yayın organları ile bu kutlamaların tüm ülkeye ve hatta dünyaya duyurulması son derece önemlidir.

Gece-gündüz sürelerinin eşitlendiği Nevruz aynı zamanda eski Türklerde yılbaşısıdır. Ülkemizde yılbaşı Miladi takvim ile 1 Ocak gününe alınca Nevruz yılbaşı olma özelliğini kaybetmiştir.

Sonuç olarak, milletleri farklı kılan bu kültürel değerler insanlığın evresel değerleri ve zenginlikleri olarak yaşatılmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arı, Y., Köse, A.,2005, İnsan-Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya. Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiriler Kitabı. 28-30 Eylül, Sayfa:51-59 İstanbul.
- Bozyel, İ.,1996, Iğdır, Nahcivan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Geleneği. Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, No:116, Sayfa:111-119, Ankara.
- Çay, A.M.,1993, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No.128, Sayfa:43, Ankara.
- Güner, İ., 1993, İlimiz Iğdır. Iğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü Koruma ve Yaşatma Derneği Yayın No:1, Iğdır.
- Gül, S., 2007, Türklerin Kültür Tarihi. Nokta Kitap, İstanbul.
- Güzel, A., 1996, Türk Kültüründe Nevruz ve Milli Birlik-Beraberlik. Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, No:116, Sayfa:168-170, Ankara.
- Kafesoğlu, İ.,1998, Türk Milli Kültürü. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Makas, Z., 1987, Türk Milli Kültüründe Nevruz. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Yayın No:37, İstanbul.
- Oğan, S., 1993, Türklerde Yeni Yıl: Nevruz Bayramı ve Törenleri.
<http://www.turksam.org/tr/a271.html> (10.08.2008)
- Öztürk, M., 1988, Anayurttan Atayurda Türk Dünyası. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Pirverdioğlu, A., 1999, Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği Nevruz. Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslar Arası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sayfa:259, Ankara.
- Sami, Ş., 1917, Kamus-i Türkî. Sayfa:1474, İstanbul.
- Tekin, M., 1999, Nevruz (Yeni Gün) Coğrafyası. Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslar Arası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sayfa:332, Ankara.
<http://www.igdir.gov.tr> (11.08.2008)
<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/11.php> (10.08.2008)